

**HET HOOGTEPUNT
VAN GENEROSITEIT:**

**PLATTE DAKEN EN
PUBLIEKE LUKE**

PHINEAS HARPER

ROTTERDAMSE
**DAKEN
DAGEN**

FOODSAY

**HET HOOGTEPUNT
VAN GENEROSITEIT:**

**PLATTE DAKEN EN
PUBLIEKE LUXE**

PHINEAS HARPER

ROTTERDAMSE
**DAKEN
DAGEN**

**Daken vertellen verhalen.
Hoe we ze gebruiken en wie
we toegang geven, zegt veel
over de waarden van onze
samenleving.**

Geschreven voor Rethink Rooftops 2026
in opdracht van Rotterdamse Dakendagen
Tekst: Phineas Harper
Ontwerp: Emiel Efdée

RETHINK ROOFTOPS

LEVEN ALS DE RIJKEN

Toen de Oostenrijkse architect Harry Glück in de jaren zeventig de uitgestrekte Weense woonwijk Alterlaa ontwierp, wilde hij een buurt creëren waar mensen van alle achtergronden – zoals hij het zelf omschreef – „als de rijken konden leven”. Voor Glück betekende dat uitstekende gemeenschappelijke voorzieningen, met als bekendste voorbeeld de spectaculaire zwembaden op de daken. Er zijn 14 zwembaden in Alterlaa, waarvan de helft op het dak ligt, met uitzicht op Wenen in de ene richting en de besneeuwde Oostenrijkse Alpen in de andere. De wijk is een krachtig voorbeeld van een egalitaire gemeentelijke strategie die samengaat met een uitbundige architectonische vitaliteit. De zwembaden op de daken zijn de vrolijke en genereuze apotheose van Glücks sociale en stedelijke visie.

Een van de vele zwembaden op het dak van Wohnpark Alterlaa in Wenen, ontworpen door architect Harry Glück in 1970. (Still uit de film *27 Storeys over Alterlaa* van Bianca Gleissinger)

Daken zijn geladen culturele ruimtes. Vanaf het dak overziet *Batman* peinzend zijn Gotham City. Op een dak ruziën Deckard en Roy in de climax van *Blade Runner* over wat het betekent om mens te zijn. Wanneer Jezus zijn discipelen uitzendt om het evangelie te verspreiden, dringt

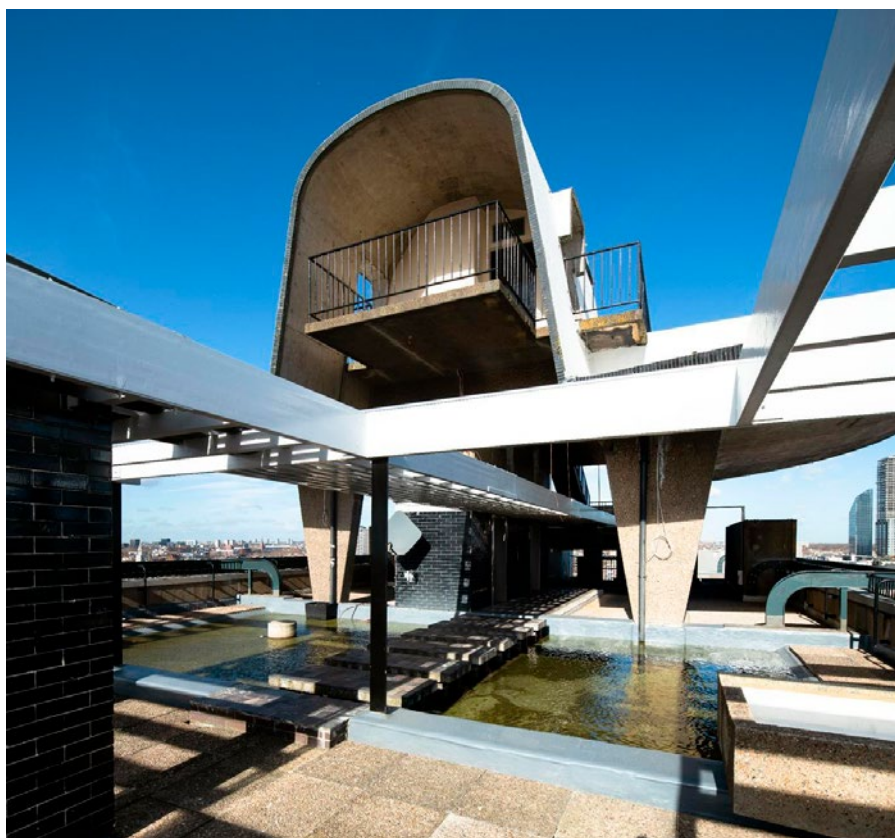
hij erop aan: "Wat ik in je oor fluister, verkondig dit vanaf het dak." Trinity springt van dak naar dak tijdens de openingsscène van *The Matrix*. Hans Gruber valt er in de slotakte van *Die Hard* vanaf. In veel landen wordt het houden van een 'topping out'-ceremonie op het dak van nieuwe gebouwen – ter gelegenheid van de voltooiing van de bouw – beschouwd als geluksbrenger. In andere tradities worden kransen op de daken van pas voltooide gebouwen geplaatst om vriendelijke geesten uit nabijgelegen bomen uit te nodigen. Daken vertellen verhalen. Hoe we ze gebruiken en wie we toegang geven, zegt veel over de waarden van onze samenleving.

In het centrum van Londen liggen twee bijna naast elkaar gelegen daken. Ze zijn ontworpen door dezelfde architecten in opdracht van dezelfde opdrachtgever, maar onthullen zeer verschillende opvattingen over de mogelijkheden en principes van hoe inclusief het stedelijk samenleven zou moeten zijn. De Golden Lane Estate en de Barbican Estate, beide ontworpen door Chamberlin Powell en Bon voor het stadsbestuur, verrees uit het gebombardeerde puin van het centrum van Londen na de Tweede Wereldoorlog. Beide zijn belangrijke sociale wooncomplexen met royale recreatiefaciliteiten en een uitgesproken architectonische stijl, maar (zoals hun daken laten zien) kunnen ze in sommige opzichten niet meer van elkaar verschillen.

Als Golden Lane is gebouwd rond een idee van wat de arbeidersklasse nodig heeft, is The Barbican gebouwd rond een idee van wat de middenklasse wenst. Het is op de daken dat dit contrast het meest duidelijk wordt.

Golden Lane is een sociaal wooncomplex uit de jaren vijftig dat werd gebouwd om te worden verhuurd aan arbeidersgezinnen. Hoewel het in de decennia sinds de bouw geleidelijk is gegentrificeerd, huisvest het nog steeds een deel van die bevolkingsgroep. Centraal staan een gemeenschapszaal, openbare pleinen en een sportcentrum, met kappers-

zaken, bagelcafés en een pub aan de rand – degelijke voorzieningen voor gewone Londenaren. The Barbican daarentegen, voltooid in 1976 op grotere schaal, werd ook gebouwd als sociale woningbouw, maar dan met een rijkere bewoner in gedachten. Het is niet georganiseerd rond bescheiden gemeenschapsvoorzieningen, maar rond een enorm kunstcentrum met galleries, bioscopen, een theater en een concertzaal met 1.900 zitplaatsen. Als Golden Lane is gebouwd rond een idee van wat de arbeidersklasse nodig heeft, is The Barbican gebouwd rond een idee van wat de middenklasse wenst. Het is op de daken dat dit contrast het meest duidelijk wordt.

Het dak van Great Arthur House als onderdeel van Golden Lane Estate in London, ontworpen door Chamberlin, Powell and Bonin de jaren 1950. (Historic England Archive)

Met een hoogte van 100 meter was Great Arthur House in Golden Lane ooit het hoogste woongebouw van Groot-Brittannië. Bekleed met felgele panelen moest het vijftien verdiepingen tellende blok een nieuwe geest van gemeentelijke vrijgevigheid inluiden met een golvende parabolische luifel die schaduw bood aan een chique dakterras – een gemeenschappelijke ruimte waar stapstenen een verhoogde vijver doorkruisten en waar bewoners de was konden drogen, elkaar konden ontmoeten en naar de zonsondergang konden kijken. Enkele jaren later, toen de drie Barbican-torens werden opgetrokken, die met elk 123 meter het Great Arthur House overtroffen, waren hun dakterrassen opvallend anders. In plaats van gemeenschappelijke voorzieningen zijn de Cromwell-, Lauderdale- en Shakespeare-torens van de Barbican elk bekroond met een enorm privé-penthouse van meerdere verdiepingen. Waar Golden Lane zijn hoogste dak gebruikt om een stukje openbare luxe voor velen te creëren, besteedt de Barbican zijn gelijkwaardige ruimte aan privé-luxe voor slechts enkelen.

Publieke vrijgevigheid versus private luxe is het echte verhaal van de relatie tussen architectuur en daken. In de handen van goede stedenbouwkundigen, architecten en vastgoedbeheerders bieden daken de stad rust en levendigheid. Open, ruim ingezet en inclusieve daken zijn als een harmonieuze aanvulling op de hoofdmelodie van het stedelijk landschap. Maar als ze worden overgelaten aan de grillen van puur commerciële belangen, worden daken al snel afgesloten voor publiek, achter hoge prijskaartjes verborgen en omgevormd tot hotelbars of penthouses – exclusieve ruimtes die alleen voor grote spelers zijn weggelegd.

HIËRARCHIE VAN DE HOOGBOUW

Een kilometer ten noorden van het Barbican-complex nadert een reusachtige, slakvormige 'groundscraper' zijn voltooiing. Het enorme nieuwe Londense hoofdkantoor van techgigant Google is meer dan twee keer zo lang als De Rotterdam van OMA hoog is, en behoort daarmee tot de grootste kantoorgebouwen van Europa. Boven op het 350 meter hoge gebouw bevindt zich een daktuin van 8.590 vierkante meter, zo

uitgestrekt dat er al wilde vossen leven. De tuin en de diepe bakken met aarde die nodig zijn voor de vele bomen en struiken worden echter gedragen door 15.900 ton aan staalconstructie.

Staal dat in gebouwen wordt gebruikt, is verantwoordelijk voor ongeveer 8% van de wereldwijde CO₂-uitstoot. Gemiddeld produceert elke ton nieuw staal 1,85 ton CO₂. Bjarke Ingels Group, het Deense architectenbureau dat samenwerkte met Heatherwick Studio om het nieuwe hoofdkantoor van Google te ontwikkelen, beweert dat "het project de nadruk legt op duurzaamheid in alle aspecten van het ontwerp van het gebouw", maar is het uitstoten van 30.000 ton CO₂ voor staal een duurzame prijs om te betalen voor een daktuin die niet toegankelijk is voor het publiek?

Het is meer een reclamebord dan een daktuin – "kom hier werken en geniet van deze groene privé-oase in de lucht" – symbolisch en letterlijk gescheiden van het gewone volk beneden. Het is architectuur die het privédak gebruikt als een schreeuwerige sociale verdeler.

De daktuin van de landschapsarchitect van Google is een voorbeeld van opzichtige privé-luxe. Het bladerdak van groene takken steekt boven de daklijn uit, zichtbaar vanaf de straat, en pronkt met de rijkdom van het bedrijf en de voorzieningen waarvan de werknemers genieten. Het is meer een reclamebord dan een daktuin – "kom hier werken en geniet van deze groene privé-oase in de lucht" – symbolisch en letterlijk gescheiden van het gewone volk beneden. Het is architectuur die het privédak gebruikt als een schreeuwerige sociale verdeler.

Het dystopische sciencefictionverhaal High-Rise uit 1975 van J.G. Ballard verkent naoorlogse sociale hiërarchieën door de lens van moderne architectuur, inclusief daken. Het boek speelt zich af in een enorm nieuw fictief torenblok dat verticaal is ingedeeld naar klasse. Techni-

sche arbeiders en hun gezinnen wonen onderaan, met middenklasse professionals, een winkelgebied en een zwembad hogerop. Helemaal bovenaan bevindt zich de hogere klasse, “de discrete oligarchie van kleine magnaten en ondernemers, televisieactrices en carrièregerichte academici”. Anthony Royal, architect van het verzonnen superblok, woont in een penthouse-suite naast een gemeenschappelijke daktuin die onvermijdelijk een verontrustende rol gaat spelen in de verhaallijn van de roman.

In eerste instantie lijkt Ballards daktuin onschuldig; open voor iedereen, met een uitkijkplatform en een speeltuin. De lezer wordt verteld dat de ruimte, “uitgerust met schommels, draaimolens en speelsculpturen, door Anthony Royal specifiek was bedoeld voor het vermaak van de kinderen van de bewoners.” Maar naarmate het sociale leven in het blok in verval raakt, wordt de tuin een brandhaard van klassenconflict. Opeenvolgende groepen kinderen van de lagere verdiepingen worden geweigerd, terwijl de rijkere bewoners de toegang tot het dak beginnen te beperken. Al snel worden de hekken met hangsloten afgesloten. In de surrealistische slotakte ontdekt Royal de daktuin “doordrenkt met bloed”, terwijl moord (en zelfs kannibalisme) de toren overnemen.

De sociale onrust die zich een weg baant door High-Rise – de angst voor wat mensen met verschillende achtergronden elkaar zouden aandoen als ze verticaal dicht op elkaar zouden wonen – zegt iets over onze schizofrene relatie met hoge gebouwen. Ze zijn tegelijkertijd symbolen van gemeentelijk socialisme en van de rijkdom van de elite. De Balfron Tower bijvoorbeeld (waarvan de architect Ernő Goldfinger, die op de bovenste verdieping woonde, model stond voor het personage Anthony Royal), wordt door sommigen gezien als een sombere doorn in het oog en door anderen als het summum van het leven in een flatgebouw. Hoe is deze polarisatie mogelijk? Een van de redenen waarom met name Groot-Brittannië zo in de war is over de vraag of wonen op hoogte een symbool is van luxe of armoede, is verrassend saai: hypotheeken. Britse bankiers zijn terughoudend met het verstrekken van leningen aan gezinnen die een woning in een torenflat willen kopen, dus de enige sociale groepen die over het algemeen hoog kunnen wonen, zijn de allerarm-

sten (die door lokale overheden in gemeentelijke hoogbouw worden geplaatst, of ze dat nu willen of niet) en de zeer rijken (die penthouses met uitzicht op de skyline kunnen kopen zonder geld te lenen). Maar ook in andere landen lijken we verward over hoe hoge daken zouden moeten functioneren en voor wie ze bedoeld zouden moeten zijn.

HOOGTEVREES

Hoe zou een serieuze gemeentelijke dakenstrategie eruit zien? Ik heb een scheidslijn getrokken tussen een architectuur van publieke luxe en generositeit, waarin daken vrij toegankelijk zijn voor diverse gemeenschappen, en een architectuur van privé-luxe en elitarisme, waarin het om afgesloten ruimtes gaat voor een selecte groep welgestelden. Maar de werkelijkheid is altijd ingewikkelder dan zulke eenvoudige onderscheidingen. In feite is die uitbundige daktuin aan Golden Lane – waarover ik eerder in deze tekst zo enthousiast was – nu, net als Ballards fictieve beeldentuin op het dak, met een hangslot afgesloten. De siervijver in de lucht is leeggepompt en de deuren zijn zelfs gesloten voor bewoners van de toren waarboven deze zich bevindt. Ondanks het feit dat het een van de mooiste dakterrassen in Londen is, weigerde de gemeente de ruimte open te houden ten behoeve van de gemeenschappen waarvoor deze bedoeld was.

Ik heb een scheidslijn getrokken tussen een architectuur van publieke luxe en generositeit, waarin daken vrij toegankelijk zijn voor diverse gemeenschappen, en een architectuur van privé-luxe en elitarisme, waarin het om afgesloten ruimtes gaat voor een selecte groep welgestelden.

Het zijn niet alleen recreatieve ruimtes op daken die zijn gesloten. Het Spa Green Estate van de in Rusland geboren architect Berthold Lubetkin

en Tecton, voltooid voor de voormalige Metropolitan Borough of Islington in 1943, omvatte een aerodynamische luifel die was ontworpen om het verdampings effect van de wind te versterken voor het drogen van wasgoed. Maar in 1976 sloot de Greater London Council (GLC) van de ene op de andere dag ongeveer 1.000 was- en droogruimtes, waaronder Spa Green. De GLC beloofde dat de sluitingen een tijdelijke veiligheidsmaatregel waren na een bizar ongeluk waarbij een jong meisje gewond was geraakt, maar de faciliteiten zijn nooit meer heropend. Het dakterras van Spa Green is nu al meer dan vijf decennia gesloten. Laffe ambtenaren hebben ongetwijfeld hun beklag gedaan over de gevaren van het toelaten van het grote publiek op hoge daken zonder leuningen of voortdurend toezicht, maar ze hebben een reality check nodig.

Spa Green Estate, ontworpen door architect Berthold Lubetkin voor het voormalige stadsdistrict Metropolitan Borough of Islington in 1943.

Wegen zijn veel gevaarlijker dan hoogtes, maar worden – terecht – niet afgezet. Stranden en rivieren evenmin. Het instinct dat ertoe leidt dat hoge plaatsen worden afgesloten, is geen oprechte, evenwichtige zorg voor de openbare veiligheid, maar een kortzichtige angst voor rechtszaken in het onwaarschijnlijke geval van een ongeval. Het afsluiten van

daken is de egoïstische impuls van een aristocratische klasse die in hun privéleven net als iedereen weloverwogen risico's neemt – alcohol drinken, roken, te hard rijden, rood lopen, enzovoort – maar die, wanneer ze beslissingen nemen namens het publiek, hele gemeenschappen graag de toegang tot hun eigen daktuin ontzegt 'om veiligheidsredenen'.

Het instinct dat ertoe leidt dat hoge plaatsen worden afgesloten, is geen oprechte, evenwichtige zorg voor de openbare veiligheid, maar een kortzichtige angst voor rechtszaken.

Het blijkt dat de architectuur van publieke luxe zonder een echt publieksgerichte overheid maar van korte duur is. Het enige dat nog minder genereus is dan luxe voor enkelen, is luxe voor niemand. Hoe zouden gemeentelijke autoriteiten het strategische, genereuze en vreugdevolle gebruik van dakruimte beter kunnen omarmen, waarborgen en stimuleren? Welke beleidshefbomen zouden gekozen leiders kunnen inzetten om Google te verplichten zijn CO2-rijke tuin open te stellen voor zowel voorbijgangers als werknemers? Welke culturele verandering had de deuren van het dakterras van Golden Lane open kunnen houden? En hoe zit het met gentrificatie?

DE ROOFTOPBAR: DE NATTE DROOM VAN ELKE MAKELAAR?

Frank's Cafe, een rooftopbar op het dak van een parkeergarage in Peckham, Zuid-Londen, is een brandpunt in het debat over gentrificatie en dakterrassen. Het ontwerp is van de hand van Practice Architecture (dat later uitgroeide tot het toonaangevende eco-bureau Material Cultures). De houten constructie en de uitschuifbare rode luifel werden in 2009 gebouwd en bleken meteen een groot succes. Binnen enkele weken stroomden hordes jonge professionals naar het zuiden van de Theems om negroni's te drinken en te genieten van het spectaculaire uitzicht. Peckham is een relatief achtergestelde wijk met een aanzienlijk aandeel

zwarte inwoners, en de menigte rijkere, wittere bezoekers die naar de nieuwe bar trokken, voelde voor velen als een eerste golf van dreigende gentrificatie. En inderdaad, Peckham ondergaat nu een ingrijpende verandering met de opening van meer luxueuze bars en plannen voor 20 verdiepingen tellende projecten op een steenworp afstand van Frank's.

Een dakterras kan je perspectief op een hele wijk veranderen. Buurten die voorheen misschien onbekend of zelfs intimiderend leken, kunnen plotseling inspirerend en boordevol mogelijkheden aanvoelen wanneer je ze van bovenaf bekijkt. Hoogte doet iets met ons. Het fenomeen van hoogtevrees, de misselijkheid die gepaard gaat met het zien van een diepe afgrond, is bekend, maar er is ook iets opbeurends aan het uitzicht vanaf een dakterras, vooral wanneer je het voor het eerst ziet. Toen ik het Open House Festival organiseerde, zag ik dit fenomeen elke keer met eigen ogen wanneer we de iconische draaiende uitkijkverdieping van de Londense BT Tower openden voor rondleidingen. Bij het uitstappen uit de lift leken bezoekers zichtbaar blij, stralend naar elkaar terwijl ze hun stad vanuit een nieuw perspectief te zien kregen.

Frank's Cafe, een tijdelijke rooftop bar in Peckham, ontworpen door Practice Architecture. (Foto: Richard Bryant 2009)

Dit fenomeen is goed bekend bij psychologen. Dezelfde hersenprocessen vinden plaats wanneer we naar het buitenland gaan. Het lichaam, bevrijd van de gebruikelijke saaie routine van forenzen en werken,ervaart de wereld opnieuw, bouwt nieuwe synaptische paden en vormt reeksen nieuwe herinneringen. Daarom lijken vakanties op dat moment in een oogwenk voorbij te vliegen, maar voelen ze later, als je eraan terugdenkt, alsof ze wekenlang hebben geduurd. Naar een dakterras gaan is als op vakantie gaan in je eigen stad – het verandert je hersenen.

Naar een dakterras gaan is als op vakantie gaan in je eigen stad – het verandert je hersenen.

Frank's was dus onbedoeld de natte droom van makelaars: het trok potentiële kopers naar een buurt die ze misschien nog niet eerder hadden bezocht, terwijl hun lichaam werd overspoeld met alcohol en endorfine, uitkijkend op de Shard en andere bezienswaardigheden in Zuid-Londen. Hoeveel huizenzoekende stellen zullen na een avondje uit bij Frank's dronken naar huis zijn gewankeld, denkend: "Wat dacht je ervan om naar Peckham te verhuizen?" Alcohol en hoogte zijn een overtuigende combinatie; geen wonder dat de uitkijkverdieping van de BT Tower onlangs aan een hotelketen is verkocht om er een chique restaurant van te maken. Maar nu stijgende huurprijzen stedelijke gemeenschappen in stadscentra over het hele continent verdringen, zouden daken dan een andere rol kunnen spelen, niet door de scherpe kantjes van gentrificatie te verergeren, maar juist te verzachten?

STRATEGIE VOOR PUBLIEKE LUXE

Het Design District is een merkwaardige verzameling gebouwen, elk van een andere architect, vlakbij de Millennium Dome in Greenwich. Er is onder andere een pod-achtige foodhal van Selgas Cano, een terracotta kantoorruimte met figuratieve Damian Hirst-sculpturen van David Kohn Architects, en een glanzend zilveren universiteitsgebouw van Barozzi

Veiga met een LED-tekstscherf langs de gevel. De meeste daken van het Design District zijn onopvallend, behalve één, van Architecture 00, dat is bekroond met een met gaas omwikkeld basketbalveld. Het veld is toegankelijk voor werknemers in het district, hoewel maar weinigen er gebruik van maken. De belangrijkste doelgroep bestaat juist uit tieners die de ruimte huren (of er stiekem binnensluipen) om na schooltijd te basketballen. In tegenstelling tot Frank's, een turbo op de gentrificatie in Peckham, doet het 00-basketbalveld het tegenovergestelde: het tempt de komst van gelikte design-professionals met een gestage stroom lokale schoolkinderen.

Een basketbalveld op het dak, ontworpen door Architecture 00 in Design District, Greenwich. (Foto: Taran Wilkhu)

Het basketbalveld, en in feite het hele Design District, zou zonder de visie van de publieke sector nooit zijn gebouwd. De burgemeester van Londen heeft weinig bevoegdheden in vergelijking met gemeentelijke leiders in het buitenland, maar wist de Chinese projectontwikkelaar Knight Dragon te dwingen het Design District te bouwen als voorwaarde

voor het verlenen van een bouwvergunning voor een veel groter project. Het basketbalveld op het dak is een blijk van publieke vrijgevigheid, uitgesneden uit een verder puur commercieel masterplan. Het is een rem op het maatschappelijk schadelijke tempo van gentrificatie en een echt nuttige voorziening. Hoe kunnen gemeenten elders dan beter gebruikmaken van hun daken en een avontuurlijkere, vrijgevigere bewoning eisen?

Ik stel voor dat elke stad een strategie voor openbare luxe invoert, die deels is gebaseerd op tactische dakinspecties. Lokale overheden moeten hun rol zien als belangrijke aanjagers van, en nog belangrijker, als poortwachters van een genereus stadsbeeld, boordevol gedeelde openbare voorzieningen. De lokale overheid heeft een rol te vervullen bij het uitwerken van de vraag of het draaiende uitkijkplatform van de BT Tower een exclusief hotelrestaurant moet worden of iets dat toegankelijk is voor iedereen. Voor elke Frank die de vastgoedprijzen opdrijft, zouden stedenbouwkundigen basketbalvelden of andere voorzieningen moeten eisen om gentrificatie in toom te houden. Het bouwen van een zwembad op het dak voor elke duizend inwoners, zoals Glück in Wenen deed, ligt misschien buiten het bereik van de meeste gemeenten, maar er zijn zoveel mogelijkheden voor publieke luxe die in het volle zicht op hoogte verborgen liggen. Het Ballardiaanse hangslot op de poorten van het dakterras van Golden Lane zou morgen moeten worden doorgezaagd en de vijvers zouden opnieuw gevuld moeten worden. Het vleugelvormige wasterras van Lubetkin zou in ere moeten worden hersteld. Soms is het creëren van openbare luxe net zo eenvoudig als het openen van een deur naar het dak.

